COUNTERCULTURE BETWEEN DEMOCRACY AND TOTALITARIANISM

Senida POENARIU
"Transilvania" University of Braşov

Abstract: The emerging cultural movements of the young rebels against the Establishment values are typically described by the term counterculture. The complexity and the implications carried by the so-called counterculture, and the multitude of socio-political context in which it appears requires some conceptual delimitation. The aim of this paper is to observe the manifestations and transfigurations of the counterculture in a democratic but also in a totalitarian regime. In doing so, I reduce all the uses of the term counterculture, which typically occur in the field of cultural studies, to four major classes: applied counter culture, contraculture, transient counterculture and alternative culture.

Keywords: counter culture, contraculture, alternative culture, totalitarian regime, democracy.

Eclectismul fenomenelor social-culturale ce în mod convențional sunt plasate mai mult sau mai puțin adecvat sub termenul de *contracultură,* alături de complexitatea infatigabilă pe care o presupune încercarea unei edificări a semnificațiilor de bază, solicită câteva delimitări conceptuale. Porind de la întrebarea „este contracultura un concept cu aplicabilitate exclusivă asupra anilor '60 din America" am clasificat multitudinea sensurilor atribuite contraculturii în patru categorii, fiecare categorie aflându-se în siajul teoreticianului care i-a oferit consistență: *counter culture* descrisă de Theodore Roszak pe care am numit-o pentru precizie terminologică *contra-cultură aplicată, contraculture* teoretizată de Yinger, respectiv contracultura în termenii ei generali, *fake counterculture* și a sa teorie a co-optării a lui Thomas Frank pe care am denumit-o *contracultură tranzitorie* și *cultura alternativă* a lui Adrain Marino. De asemenea am urmărit interacțiunile, respectiv zonele de contact dintre *contra-cultura aplicată*, *contracultură*, *contracultura tranzitorie* și *cultura alternativă*. În tentativa de a găsi răspunsuri la întrebarea ridicată, dincolo de o abordare semantică, respectiv etimologică, necesară pentru a fixa cât mai precis implicațiile și aria de acoperire semasiologică a contraculturii, am urmărit actanții de care fiecare teoretician menționat se folosește pentru a atribui semnificație conceptului pe care-l construiește, dar și sistemul politic la care se raportează. Fiindcă se ridică o altă problemă. Putem pune semnul egalității între ceea ce numim convențional contracultură într-un regim democratic și contracultură într-un regim totalitar? Este justificată folosirea aceluiași concept pentru a demarca mișcări asemănătoare în esență, dar care au loc în regimuri diferite? De fapt cât de asemănătoare sunt aceste mișcări protestatare? Suficient încât să fie denumite prin același concept?

Theodore Roszak și contra-cultura aplicată

De câte ori se discută despre o mișcarea împotriva valorilor culturii majoritare, sistemul de referință este evident mișcarea americană a anilor '60 sau *counter culture* impus de Roszak ca termen definitoriu pentru evenimentele ce au marcat societatea americană. Am pornit de la Theodore Roszak și implicit de la manifestul său „The Making of a Counter Culture" pentru că, aproape fără excepție, fie și numai în treacăt, teoria sa este rezumată, disecată și aplicată pe un spațiu cultural care nu prezintă nicio similitudine cu realitatea

BDD-A22090 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:59:04 UTC)

socială, culturală și politică tipică valului contracultural al Americii anilor '60, ca să nu mai amintesc de spațiul totalitar care se plasează practic la polul opus. Într-adevăr se vorbește despre o contracultură „în spiritul" celei americane, dar chiar și în aceste condiții, apelarea la observațiile lui Roszak nu este cea mai fericită alegere pentru a argumenta existența unei *counter culture* și aceasta deoarece teoreticianul își investește conceptul cu câteva trăsături particulare ce-i limitează mult aria de aplicare.

Theodore Roszak își propune elaborarea, respectiv edificarea unei noțiuni suficient de precise pentru a acoperi o serie de manifestații multiple ale tinerilor clasei de mijloc delimitate foarte precis din punct de vedere spațial și temporal, și totodată suficient de complexe pentru a permite analogii și extrapolări. Conștient de pluralitatea fenomenelor pe care le discută, respectiv de implicațiile atât de ordin social, cât și politic și cultural, Roszak nu delimitează, ci, printr-o abordare conjugată, minuțioasă, propune două constante a căror existență legitimează contra-cultura: tehnocrația[1] și existența unei rupturi ireconciliante între generația adultă și cea tânără.

O disjuncție culturală. Pe de-o parte generația adultă ca exponenți ai unei mentalități tehnocratice și la polul opus revoltata generație tânără ce s-ar caracteriza prin două atitudini: una boemă, psihedelică, proprie beatnicilor și hipioților și cealaltă ramură dură a mișcării, New Left[2], o ramură a activismului politic. Caius Dobrescu în *Modernitatea Ultimă* descrie fugitiv aceste două mari aripi, prima dintre ele fiind îndreptată „împotriva oricărui cadru conceptual și a oricărui concept"[3] premisa fiind aceea a atingerii unui „ideal milenarist al libertății", în timp ce mișcarea pro democrație participativă are origini neomarxiste, agenda fiind lupta împotriva rasismului și a instituirii drepturilor civile egale.

Cu alte cuvinte, se poate discuta despre counter culture sau despre contra-cultură *aplicată* aș putea adauga pentru a oferi un plus de precizie conceptuală în limba română, doar în condițiile existenței unei societăți tehnocratice și a unei disjuncții culturale de natura celei descrise mai sus, Roszak simțind nevoia să-și revendice uzitarea conceptului în ediția din 1995 a eseului său.

Dacă Theodore Roszak descrie în 1969 oarecum retrospectiv mișcarea contraculturală în datele ei foarte precise ale societății americane, Milton Yinger în 1960 realizează o distincție între *subculture* și *contraculture.* Roszak preferă prefixul *counter* de proveniență franceză, în timp ce Yinger apelează la forma de bază, latină: *contra*. Dincolo de proveniența lor, în definitiv și în limba franceză tot din latină provine, nu sunt diferențe majore de semnificație. Cu toate acestea se poate observa o nuanță ușor distinctă identificată, însă nu și teoretizată, de Edward Newenham Hoare în *Exotics: Or, English Words Derived from Latin Roots: contra* ar avea sensul de *against* sau *in opposition to* în timp ce *counter* ar avea mai degrabă sensul de *oppose to. Contra* ar presupune așadar o relație interacțională mai accentuată decât *Counter.* Nu cred ca este cazul să speculăm asupra cauzalităților preferințelor celor doi teoreticieni pentru unul dintre aceste prefixe calificative. Cred că mai important este

[1] Prin tehnocrație Roszak descrie forma socială prin care o societate industrială atinge practic apogeul integrării organizaționale. Politica, educația, media, cultura în ansamblul ei, chiar și așa-zisele proteste împotriva tehnologiei conlucrează pentru a asigura „un nou organism social a cărui existanță este dependentă de capacitatea menținerii regulate a bătăilor inimii tehnologice." (Rozsak, 1969: 5-6) t.n Fiind un produs al progresului tehnologic și al etosului sciințific, tehnocrația ar înlătura categoriile politice tradiționale, Roszak catalogând tehnocrația drept o perfecționare a totalitarismului, tehnicile sale subliminale având o putere incredibilă de constrângere, însă nu prin forță brută, ci prin șarm. Principiile promovate de tehnocrație ar fi trei: nevoile umane de bază sunt pur tehnice în esență, prin urmare orice problemă are o soluție tehnică, altfel nu e o problemă reală; satisfacerea nevoilor a atins un procent de 99 la sută, consumerismul fiind cel promovat de această dată, și nu în ultimul rând conformismul: experții care au găsit răspunsuri la toate nevoile și care continuă să asigure bunăstarea populației sunt singurii care merită ascultați fără alte discuții sau întrebări.

[2] Noua Stângă, t.n.

[3] Caius Dobrescu, *Modernitatea Ultimă,* editura Univers, București, 1998, p. 105

BDD-A22090 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:59:04 UTC)

să observăm care sunt semnificațiile pe care aceştia le plasează în sfera conceptului pe care-l delimitează.

Contracultură, subcultură şi rol social

Contraculture lui Yinger pe care din lipsa alternativelor în limba română o voi numi neinspirat *contracultură* are o putere mult mai mare de extrapolare şi analogie, şi aceasta deoarece punctul de raportare nu este unul fix ca în cazul contra-culturii aplicate a lui Roszak. În acest caz am putea înlocui foarte uşor culture cu technocracy şi am obține *counter technocracy*.

În eseul *Contraculture and Subculture*[4] Yinger reduce multitudinea întrebuințărilor termenului *subculture* la trei clase majore, ultima clasă consituind ceea ce el numeşte *contraculture*. Prima categorie circumscrie mediul antropologic în care termenul de subcultură apare ca fiind echivalentul preculturii. Natura umană surprinsă în datele ei biologice şi sociale la un anumit stagiu al dezolvarii unei socități, subcultura precedând cultura. A doua definiție a subculturii, spre deosebire de prima, prezintă interes pentru studiul de față. Termenul este folosit, susține Yinger, pentru a puncta sistemul normativ al grupurilor mai mici decât o societate în ansamblul ei. Accentele cad asupra diferențelor lingvistice, religioase, axiologice stabilite în raport cu dominantele sociale. Atât enclavele etnice cât şi un grupurile de prieteni / găştile, clanurile pot fi considerate subculturi.

Contraculture se individualizează de subcultură prin natura sa profund conflictuală. În momentul în care regulile care guverează o subcultură sunt declanşate de conflictul cu normele societății în ansamblul ei, aceasta devine contracultură. Yinger atribuie contraculturii nu doar o dimensiune culturală ca în cazul subculturii ci şi una social-psihologică. Dacă contra-cultura aplicată a lui Roszak este o reacție împotriva normelor tehnocratice, Yinger îşi organizează demonstrația în jurul *rolului* social care este „*that part* of a full culture that is assigned, as the appropriate rights and duties, to those occupying a given position. These rights and duties usually interlock into a system with those of persons who occupy other positions. They are known to and accepted by all those who share the culture.[5] Raportată la rolul social general acceptat, subcultura se diferențiază de acesta printr-o serie de reguli interne, contracultura ducând această diferențiere în sfera conflictului şi a opoziției fățişe. Existența ei îşi are cauzalitatea în conturararea unor reguli de guvernare ce derivă direct din relația de frondă cu rolul social prestabilit.

Apare în această ecuația şi variabila social-psihologică, Yinger vorbind de implicarea unor factori ai personalității[6] în dezvoltarea şi menținerea unor valori unice: „I suggent the use of the term contraculture wherever the normative system of a group contains, as a primary element, a theme of conflict with the values of the total society, where personality variables are directly involved in the development and maintenance of the group's values, and wherever its norms can be understood only by reference to the relationships of the group to a surrounding dominant culture."[7] Yinger nu explică ce înțelege prin variabilele

[4] Milton Yinger, *Contraculture and Subculture* în „American Sociological Review", vol. 25, nr. 5, pp. 625-635.

[5] *Ibidem,* pp. 627-628: „acea parte a culturii oficiale care este atribuită, sub forma drepturilor şi a îndatoririlor tipice unei anumite poziții sociale. Aceste drepturi şi îndatoriri de obicei interacționează în interiorul aceluiaşi sistem cu beneficiile şi obligațiile deținătorilor unor poziții diferite. Sunt cunoscute şi acceptate de toți membrii culturii respective." (t.n.)

[6] Yinger plasează discuția şi în sfera subculturii adolescenților care se poate transforma în delicvența contraculturală ca urmare a unei etape în dezvoltarea personalității, însă această situație particulară se îndepărtează de sfera de interes a eseului de față, Yinger dorind să arate transfigurările şi totodată tranzițiile ce iau naştere între subcultură şi contracultură.

[7] „Propun folosirea termenului contracultură de fiecare dată când sistemul normativ al unui grup presupune, ca element de bază, o temă conflictuală în raport cu valorile societății general acceptate, când variabilele

BDD-A22090 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:59:04 UTC)

personalității, respectiv dimensiunea socio-psihologică, însă cu siguranță acesta avea în vedere mișcarea tinerilor și a adolescenților când vorbea de contracultură, de acea latură personalizată a ei în care tinerii își definesc un nou mod de a privi atât existența în complexitatea ei, cât și constrângerile normelor sociale. Dincolo de aceasta, legitimitatea plasării unei mișcări în siajul contraculturii, s-ar reduce în accepția lui Yinger la două elemente: o temă profund conflictuală, motivată de acesta prin folosirea prefixului *contra* și stricta dependență de raportare la cultura dominantă, descrisă aici sub forma rolului social.

Regulile ei de guvernare nu sunt altceva decât o oglindire inversă, dialogată aș spune, a normelor sociale prestabilite. Ea nu poate funcționa decât într-un cadru național, politic și cultural foarte bine delimitat care îi determină poziția. Subcultura transcende aceste limitări păstrându-si statutul în societăți diferite. Sistemul de raportare este invers, din interior spre exterior. O subcultură își are propriul set de valori stabilit independent, care ajunge sau nu, să fie diferit într-o măsură mai mare sau mai mică de normele generale. Un bun exemplu în acest sens sunt minoritățile naționale care se definesc printr-o individualitate generată intern și care-și păstrează această această individualitate indiferent de mediul social, național, politic și cultural în care se află. Minoritatea săsească din România va rămâne subcultură în orice țară s-ar afla, foarte probabil și în Germania. Pe de altă parte mișcarea hippy sau New Left își găsește rațiunea de a fi în realitatea culturală americană, mai precis în anumite valori vernaculare pe care nu doar le neagă, ci și propune alternative pe care le trăiește. Se definește în raport cu ele. Nu are la bază anumite norme interne care ajung în cele din urmă să devină opuse valorilor oficiale, ci normele interne sunt construite după ce valorile oficiale nu mai satisfac anumite nevoi. Contracultura ia naștere din opoziție și nu se mulțumește doar să constate, ci trăiește sub forma unui manifest ordinea socială inversată. Poziția luată de tinerii americani împotriva guvernării de ordin tehnocratic sau contra-cultura aplicată a lui Roszak ar fi așadar o formă particulară a contraculturii în termenii ei generali, Roszak având grijă să arate specificitatea mișcării americane în comparație cu mișcările tinerilor din Europa de Vest. Tocmai de accea, cred că atunci când se discută despre contracultură în statele Europei de Vest, în cazul Estului lucrurile se complică, teoria lui Yinger este cea care permite incluziuni.

Contracultura tranzitorie

Thomas Frank în *The Conquest of Cool. Business Culture, Counterculture, and the Rise of Hip Consumerism* plasează motivația rebeliunii contraculturale nu în sfera tehnocrației ci pune pe masă un nou concept ambigu: „mass society". Contracultura este portretizată ca fiind o mișcare împotriva societății de masă americane promovată de media, mai ales în forma ei televizată.

Traseul contraculturii ca reacție împotriva culturii, respectiv a societății de masă, s-ar sfârși prin co-optarea și transfigurarea miturilor contraculturii de mass culture/ mass society prin intermediul media: modelul liderilor republicani precum și cel al tinerilor rebelii este folosit de industria media atât pentru reclame, cât și pentru a ilustra ideea generală a vieții în cyber-revoluție, cinematografia fiind de asemenea invadată de mitul rebeliunii, al liberatorului ce se opune societății de masă. Nike apelează la aforismele lui William S. Burroughs, simbolurile păcii (hippy) decorează pachete de țigări și pereții cafenelelor Starbucks, Apple, IBM și Microsoft sunt mărci ale libertății, industria muzicală se hrănește din mișcările

personalității sunt direct implicate în dezolvarea și menținerea valorilor grupului, și atunci când normele sale pot fi înțelese doar prin raportarea la relația pe care grupul o stabilește cu o cultură dominantă". (t.n.) Milton Yinger, *Contraculture and Subculture* în „American Sociological Review", vol. 25, nr. 5, pp. 629.

BDD-A22090 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:59:04 UTC)

subversive ale tinerilor, Pepsi-Cola încearcă revitalizarea Woodstck-ului, chiar și ruinele idealismului nobil al Noii Stângi este „vândut" Hollywood-ului[8].

Acest simulacru este numit de Frank „fake counterculture", răspunsul ingenios al societății de masă în fața amenințării contraculturii. Nu voi discuta dimensiunea conspirațională / milenaristă a teoriei co-optării lui Thomas Frank, așa cum nu am făcut-o nici în cazul lui Roszak, deoarece cred că ar fi o divagație. De asemenea, nu cred că este vorba de o contracultură falsă așa cum o cataloghează Frank ci de primii pași ai transfigurării unei anumite ramuri a contraculturii în mainstream, media acționând ca un conductor. Am numit această etapă liminală *contracultură tranzitorie.* Frank nu-și explică foarte clar conceptele, concentrandu-se pe surprinderea cât mai multor elemente/ mituri ce își au proveniența în interiorul mișcării contraculturale care ulterior au fost preluate de industria societății de masă.

Acum se ridică câteva întrebări: care este natura relației dintre mișcarea contraculturală și media? Ne este cunoscut modul ingenios al beatnicilor, de exemplu, de a-și orchestra evenimentele astfel încât să beneficieze de cât mai multă atenție din partea publicului. Cât de justificată este în această ecuație introducerea culturii de masă? Chiar conceptul de cultură/ societate de masă ridică anumite probleme. Nu mă voi concentra în acest eseu pe aceste întrebări, îmi propun să o fac într-un studiu viitor. Dar, cu siguranță, aceste interacțiuni dintre contracultură și cultură de masă prezintă interes.

Cultura alternativă, contracultura și totalitarismul

Adrian Marino în *Politica și cultura. Pentru o nouă cultură română* descrie realitatea culturală totalitară plasând la poli opuși cultura oficială - cultura alternativă. Cultura oficială ar fi „un sistem de valori oficiale, de stat, și ierarhizarea strict oficială a acestor valori"[9], cu instituții foarte bine organizate care o conduce prin intermediul măsurilor legislative și administrative, ca în cele din urmă cultura să devină o „problemă de stat", „o proprietate a statului" dependentă de bugetul de stat.[10] Cultura alternativă ar fi cultura „independentă, paralelă, autonomă, neconvențională (*underground),* pluralistă, privatizată (...). Sensul său fundamental este cultivarea și apărarea pe toate planurile, a ideei de dieferențiere, alteritate și particularitate, prin creații libere de orice constrangere exterioară. Ceea ce presupune, în mod esențial, ieșirea și depășirea organică și autentică a ideii de normă teoretică și practică, sub toate aspectele, ignorarea și chiar sfidarea canoanelor, clișeelor, instrucțiunilor și ‹indicațiilor prețioase › de orice grad[11].

Cultura alternativă, pentru a exista, are nevoie de modelul societății democratice, pluraliste întemeiată pe drepturile omului, societate diametral opusă celei totalitariste care o circumscrie. Nu-și expune programul printr-o opoziție fățișă, ca în cazul contraculturii, ci „coexistă", fiind „expresia unei conștiințe critice, în forme latente sau declarate, totdeauna paralele, niciodată suprimate".[12] Există totuși forme ale culturii alternative în datele ei trasate de Marino în societatea democratică? Dacă în societatea represivă cultura alternativă propune libertatea împotriva constrângerilor, în cazul democrației, cultura alternativă, susține Marino, s-ar folosi de „libertate (de un anumit conținut)" pentru a desființa „libertatea (căreia îi dăm, în același timp, un alt conținut)"[13], descriind pentru a marca acest fapt ceea ce am numit anterior contracultură tranzițională: „ ... acest timp de ‹contestare›, de ‹avangardă›, este

[8] Thomas Frank, *The Conquest of Cool. Business Culture, Counterculture, and the Rise of Hip Consumerism,* The University of Chicago Press, Chicago, 1997, pp.4-5.
[9] Adrian Marino, *Politica și cultura. Pentru o nouă cultură română,* Editura Polirom, Iași, 1996, p.256
[10] *Ibidem*, p.257
[11] *Ibidem*, p. 280
[12] *Ibidem*, p. 281
[13] *Ibidem*, p. 288

BDD-A22090 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:59:04 UTC)

recuperată și transformată în ‹clișeu›, în stil și chiar în produs comercial și editorial, vandabil ca oricare altul. Deci, într-o formă culturală integrată și adaptată a societății de tip liberal[14]. Fenomene diferite între care nu se poate pune semnul egalității.

Cultura alternativă încearcă oglindirea sistemului democratic în mijlocul totalitarismului. Este direct legată de această schemă fiind o formă a rezistenței. Cultura alternativă „coexistă" în paralel după cum îi sugerează și numele, privind în afara valorilor totalitare de care este înconjurată la modelul opus, preexistent, pentru a-și extrage substanța

„Forma integrată și adaptată societății de tip liberal a culturii alternative" pe care o menționează Marino este de fapt contracultura descrisă în termenii lui Yinger. Diferența dintre cultura alternativă și contracultură nu este una ce vizează doar libertatea de exprimare, ci vorbim atât de cauzalități (evident) diferite dar și de reguli de guvernare diferite. Contracultura ia naștere prin interrelaționare opozițională cu valorile mainstream. Ea nu poate ființa decât în cadrul unui regim democratic care permite, și chiar încurajează prin natura lui competiția dintre formele culturale independente ce în definitiv, conștient sau nu, atentează la poziția de mainstream. Nu are un model prestabilit pe care încearcă să-l reconstruiască. Este o etapă, declanșată intern, în dezvoltarea societății respective. Cultura alternativă pe de altă parte încearcă practic reconstruirea valorilor pierdute. O racordare, respectiv recuperare a valorilor occidentale, democratice.

Bibliografie

Braunstein, P, Doyle William Michael (eds.), *Imagine Nation. The American Counterculture of the 1960s & '70,* Routledge, New York, 2002

Brownell, Richard, *American Counterculture of the 1960s,* Lucent Books, Farmington Hills, 2011

Dobrescu, Caius, *Modernitatea Ultimă,* editura Univers, București, 1998

Ducombe, Stephen, *Notes from Underground: zines and the politics of alternative culture,* Microcosm Publishing, Bloomington, 2008.

Frank, Thomas, *The Conquest of Cool. Business Culture, Counterculture, and the Rise of Hip Consumerism,* The University of Chicago Press, Chicago, 1997

Gair, Christopher, *The American Counterculture,* Edinburgh University Press, Edinburgh, 2007

Gray, Timothy, *Gary Snyder and the Pacific Rim, Creating counter-cultural community,* University of Iowa Press, Iowa City, 2006

Marino, Adrian, *Politica și cultura. Pentru o nouă cultură română,* Editura Polirom, Iași, 1996

Martinez, Luis, Manuel, *Countering the Counterculture,* The University of Wisconsin Press, Winsconsin, 2003

Roszak, Theodore, *The Making of a Counter Culture. Reflections on the Technocratic Society and Its Youthful Opposition,* Anchor Books, Doubleday & Company, Inc., New York, 1969

Yinger, Milton, *Contraculture and Subculture* în „American Sociological Review", vol. 25, nr.5, 1960

ACKNOWLEDGEMENT: This paper is supported by the Sectoral Operational Programme Human Resources Development (SOP HRD), ID134378 financed from the European Social Fund and by the Romanian Government.

[14] *Idem*

BDD-A22090 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:59:04 UTC)